

FOKUS: TEKNOLOGISERINGEN AV HUMANITÆRT ARBEID

Droner for fred?

JOHN KARLSRUD

MA, forsker, Norsk utenrikspolitisk institutt
jka@nupi.no

FREDERIK ROSÉN

Ph.d., seniorforsker, Dansk institut for internationale studier
fro@diis.dk

I 2013 ble overvåkningsdroner tatt i bruk i FN. Ifølge FN skal dronene brukes for å beskytte sivile og støtte humanitært arbeid i operasjon MONUSCO i Den demokratiske republikken Kongo. Dette er første gang overvåkningsdroner offisielt brukes i FNs fredsbevarende operasjoner. På plass i Goma i det østlige Kongo erklærte Hervé Ladsous, sjef for FNs fredsbevarende operasjoner, 3. desember 2013 at FN endelig hadde «tatt steget inn i det 21. århundre» (FNs talsperson 2013a).

Hva skal dronene brukes til i det østlige Kongo, og hvordan kan de hjelpe FN i å styrke beskyttelsen av sivile? Artikkelen vil se nærmere på dette samt konsekvensene av at dronene blir inkludert i MONUSCO, en operasjon som nylig har fått et svært aggressivt mandat som inkluderer en egen angrepsbrigade (Intervention Brigade). Angrepsbrigaden har siden august 2013 ført en regelrett krig mot opprørsgruppen M23, som ble bekjempet i november 2013 (*BBC News* 2013). FN vil bruke dronene for å støtte angrepsbrigadens videre målsetting om å fjerne andre opprørsgrupper i det østlige Kongo, men de vil også at dronene skal kunne brukes for å støtte humanitære aktører. Hva slags konsekvenser får dette? Og hvilke konsekvenser har inkludering av droner i FNs fredsbevarende styrker for debatten rundt droner generelt? Ettersom FN planlegger å utvide bruken av droner i fredsoperasjoner også til Sør-Sudan og Elfenbenskysten, vil det være viktig å se nærmere på disse spørsmålene.

I denne artikkelen vil vi først kort skissere forløpere for overvåkningsdroner i FNs fredsbevarende operasjoner. Deretter vil vi se nærmere på bruk av droner i Kongo og bruke dette for å skissere ut problemområdene som er nevnt ovenfor. Vi ser nærmere på argumentene for og imot bruk av

droner i fredsbevarende operasjoner, og hvordan dronene blir oppfattet av aktører utenfor FN: av befolkningen på bakken, vertsregjering, nabostater og land som bidrar med styrker til FN. Til slutt vil vi oppsummere og gi noen anbefalinger.

Luftovervåkning og etterretning i FNs fredsbevarende operasjoner

Dronene i Kongo er de første som offisielt har vært del av FNs fredsbevarende operasjoner, men FN har benyttet forskjellige former for overvåkning fra luften også tidligere. Disse inkluderer bruk av satellittovervåkning etter jordskjelvet på Haiti i 2010 og i 2012 for FN-organisasjonene UNOSAT¹ og IOM for å kartlegge ulykkesområdet og områder hvor berørte hadde flyttet seg til (Relief Map Warper 2010; Unmanned Vehicles 2012). Noen styrker som har operert under FN-mandat har også brukt droner – som for eksempel den franske Serval-styrken som opererer i Mali under et FN-mandat (FNs sikkerhetsråd 2012), som fikk to Reaper-droner i slutten av desember 2013 (*Reuters* 2013). Ifølge den franske forsvarsministeren Jean-Yves Le Drian vil dronene hjelpe de franske styrkene med å «fjerne alle spor etter Al Qaida» (ibid.). EUs styrke EUFOR hadde også overvåkningsdroner i det østlige Kongo i 2006, men selv om disse etter sigende var nyttige verktøy i kampen mot smugling og til overvåkning av opprørsgrupper (Dorn 2011: 65), ble nytten heller kortvarig. En av dronene ble skutt ned, og en annen drepte én og såret flere andre da den styrtet (*Washington Post* 2006).

Mindre kjent er det at FN også har hatt droner som del av sine egne fredsbevarende operasjoner. I Tsjad hadde FN en sivil operasjon som samarbeidet med EU-styrker fra 2008 til 2009 hvor EU tok seg av den militære delen av operasjonen. I mars 2009 overtok FN også over ansvaret for den militære delen av operasjonen. Noen av styrkene som hadde vært del av EU-styrken EUFOR ble med videre, men under FN-flagg. De irske styrkene hadde med seg overvåkningsdroner som en del av sin standardutrustning, og disse dronene fulgte dermed med som en del av FNs operasjon MINURCAT frem til de irske styrkene trakk seg ut i juni året etter (FNs sikkerhetsråd 2009). Siden Sikkerhetsrådet allerede hadde gitt mandat til å bruke luftovervåkning for å «overvåke grensekryssing og annen aktivitet til væpnede grupper langs Sudans grenser til Tsjad og Den sentralafrikanske republikk, særlig gjennom jevnlig luft- og bakkerekognosering (FNs sikkerhetsråd 2006: 4), var også tillatelse på plass i dette tilfel-

1. UNOSAT står for Operational Satellite Applications Programme (UNOSAT), som er en del av FNs institutt for trening og forskning (UNITAR).

let. MINURCAT rapporterte i ettertid at dronene hadde vært svært nyttige for operasjonen. En opprørsgruppe med base i Darfur gjennomførte et angrep på tvers av grensen våren 2009, og FN var i stand til å følge tett med på bevegelsene til opprørerne og plassere sine tropper slik at leirer for flyktninger og internt fordrevne var beskyttet (Karlsruud 2014; Karlsruud kommer 2014).

Selv om overvåkningsdroner i all hovedsak har vært fraværende fra FNs fredsbevarende operasjoner, betyr ikke det at FN ikke har benyttet seg av overvåkning fra luften. I det østlige Kongo har man montert overvåkningsutstyr på helikoptre, og i 2011 hadde MONUC fire observasjons- og åtte angrepshelikoptre som var utstyrt med avansert overvåkningsutstyr (Dorn 2011: 75). FN startet en prosess for å anskaffe droner til operasjonen i Kongo allerede i 2006, men etter flere år frem og tilbake ble prosessen stoppet. Dette var fordi selskapet som ble valgt – Airscan – var anklaget for å være involvert i menneskerettighetsbrudd i Sør-Amerika (ibid. 151–152).

Støtte og motstand fra medlemsland

Medlemsland i FN har tidligere uttrykt stor skepsis mot å inkludere overvåkningsdroner i FNs fredsbevarende operasjoner, og når FN-sekretariatet forberedte prosessen for å utstyre MONUSCO med overvåkningsdroner, tok de dette med i beregningen. FNs generalforsamling har en egen spesialkomité for fredsbevarende operasjoner – populært kalt «C-34». Sekretariatet og herunder FNs avdeling for fredsoperasjoner – DPKO – valgte derfor å omgå denne komiteen og rettet forespørselen direkte til FNs sikkerhetsråd for å unngå protester fra medlemsland og trenering av saken i C-34 (intervju med FN-ansatt, New York, 11. oktober 2013). Generalsekretæren sendte Sikkerhetsrådet et brev hvor han uttrykte bekymring for situasjonen i det østlige Kongo, og foreslo at operasjonen skulle utstyres med overvåkningsdroner (eller ubemannede overvåkningssystemer – «Unmanned Aerial Systems» som man kaller det i FN) (FNs sikkerhetsråd 2012). Sikkerhetsrådet holdt to lukkede møter hvor de ble briefet av Hervé Ladsous, sjefen for fredsbevarende operasjoner, og andre tekniske eksperter. Deretter fikk Sikkerhetsrådet en uke på seg til å stille skriftlige spørsmål som deretter ble besvart. Sikkerhetsrådet tillot deretter uttesting av droner i MONUSCO (FNs sikkerhetsråd 2013a) med en budsjettamme på ca. 10 millioner euro per år (FNs talsperson 2013b).

I løpet av 2013 uttrykte Ladsous og FN også ønske om å bruke droner i Sør-Sudan og på Elfenbenskysten. FNs sikkerhetsråd har gitt beskjed om at de ønsker å evaluere resultatene fra MONUSCO før man ekspanderer programmet, men Sekretariatet har allerede gitt ordre til operasjonene i Sør-Sudan og på Elfenbenskysten om å begynne forarbeidet med å lage

spesifikke retningslinjer for bruk av overvåkingsdroner i disse landene (intervju med FN-ansatt, New York, 11. oktober 2013). Sekretariatet ønsker med dette å forberede seg slik at man hurtig kan bruke droner i Sør-Sudan og på Elfenbenskysten om evalueringen av bruken i det østlige Kongo er positiv.

Som vi ser fra taktikken som FN-sekretariatet har brukt for å få droner på plass i MONUSCO er bruken av droner kontroversiell blant medlemsstatene. Hva er grunnen til dette? Rwanda, som i 2013 og 2014 er valgt inn som et rullerende medlem av Sikkerhetsrådet, og som har blitt beskyldt for å aktivt støtte forskjellige opprørsgrupper i øst-Kongo, uttrykte bekymring for at dronene kan brukes til å samle etterretning på tvers av grensene og ville først ikke gi tillatelse (*ABC News* 2013), men ga raskt etter (*Fox News* 2013). FN har i mellomtiden endret sin taktikk og vil kun informere naboland og ikke spørre om tillatelse når droner skal inkluderes i operasjonene i Sør-Sudan og på Elfenbenskysten (intervju med FN-ansatt, New York, 11. oktober 2013). Russland har uttrykt bekymring om at dronene kan forstyrre den vanskelige prosessen med å etablere tillit mellom statene i regionen, et sentralt element i den pågående fredsprosessen i det østlige Kongo (FNs sikkerhetsråd 2013b: 9).

Overvåkingsdroner i Kongo – hva og hvorfor?

Overvåkingsdroner finnes i mange størrelser og kan utstyres med en rekke forskjellige former for overvåkingsutstyr. FN har valgt en drone fra selskapet Selex, et underselskap av våpenprodusenten Finmeccanica, og kontrakten er verdt 13,25 millioner dollar årlig og går over tre år (*Global Times* 2013). Falco UAV-systemet som FN har valgt består av fire droner inkludert en separat lagringsplattform for informasjon, operatører for å styre dronene og eksperter som skal analysere informasjonen som dronene samler inn og sende relevant informasjon videre til FN. Dronene vil kunne være i luften opp til 72 timer av gangen og være utstyrt med et kamera med høy oppløsning, termisk kamera og et infrarødt kamera som gir muligheten til å fange opp informasjon også om natten og i dårlig vær (Selex ES 2013). Dronene vil også ha en radar om bord som gjør at de kan se gjennom løvverk, men ikke gjennom flere lag med vegetasjon som ofte er tilfellet i områder dekket av jungel i øst-Kongo. Dronene er også store nok til å ta med annet utstyr for signaletterretning (f.eks. for å lytte på mobiltelefonsamtaler), avstandsmåler, GPS osv. Ettersom det ikke finnes noen flygelederkontroll av luftrommet over øst-Kongo, vil dronene konsekvent operere på femten tusen fot for ikke å komme inn i sivilt eller militært luftrom. Således vil dronene ta av fra flyplassen i Goma, fly i spiral-mønster til riktig høyde og deretter til endelig destinasjon.

Ifølge FN kan dronene øke MONUSCOs evne til å beskytte sivile og styrke operasjonens situasjonsbevissthet og dermed også dens evne til å ivareta egen sikkerhet. Dronene skal kunne oppdage plutselige forflytninger av folkemasser eller grupper, zoome inn på situasjoner under utvikling, følge utvalgte grupperinger og hjelpe FN med å stoppe konfrontasjoner og bakholdsangrep. Dronene er forventet å være mer kostnadseffektive enn tidligere overvåkning fra helikoptre og fly. Disse kan nå brukes til andre formål, noe som er ventet å medføre tilleggsbesparelser (Sandvik & Lohne kommer 2014).

Dronene kan også ha en avskrekkende effekt på opprørsgrupper og andre militære og paramilitære grupperinger. Muligheten for at man er under overvåkning gjør at man tenker seg om to ganger før et angrep gjennomføres. Ladsous og Carlos Alberto dos Santos Cruz, kommandøren for MONUSCOs militære styrker, har også uttalt at dronene kan og vil brukes til å samle «bevismateriale fra hendelser på bakken» (France 24 2014; FN 2013; FNs sikkerhetsråd 2013b). Her kan det være snakk om alt fra organisert kriminalitet, smugling av våpen og annen grensekryssing til krigsforbrytelser og andre alvorlige brudd på menneskerettighetene som hører inn under Den internasjonale straffedomstolen (ICC) (Kemp et al. 2013). I det følgende ser vi nærmere på hvor realistisk det er at mer informasjon virkelig leder til mer handling, og hva slags konsekvenser det har når droner blir tatt i bruk av en FN-operasjon som også har blitt utstyrt med et svært aggressivt mandat og en angrepsbrigade. Vi tar også for oss mulige utilsiktede konsekvenser av å ha overvåkningsdroner tilgjengelig.

Fredsbevarende droner? Ønskede, forventede og usikre konsekvenser

Selv om dronene mest sannsynlig vil hjelpe FN til å få økt tilgang til informasjon, så fører ikke dette nødvendigvis til at FN blir mer handlekraftig på bakken. Lav mobilitet og liten villighet til å reagere har dessverre blitt avdekket gjentatte ganger – blant annet under Kisangani-massakren i 2002 (Marks 2007: 71), FNs passive holdning til angrep i Ituri-provinsen i 2003 og i Bukavu i 2004 (Holt & Taylor 2009: 251–252, 257–259).

Vi mener at det vil påligge FN et ansvar for å handle om de får informasjon om et nært forestående angrep og kan avverge bakholdsangrep ved å rekognosere ved hjelp av overvåkningsdroner. Det er imidlertid ikke noen garanti for at det økte ansvaret omsettes til handling. Det vil virke svært undergravende og i visse tilfeller påføre FN et humanitærrettslig ansvar om dronene er til stede under angrep på sivilbefolkningen uten at FN griper inn. Vi holder imidlertid muligheten åpen for at tilgangen til sanntidsinformasjon samt anledningen til å forsikre seg mot bakholdsangrep kan

endre rammebetingelsene for FN-styrkene slik at imperativet til å reagere styrkes (Karlsrud & Rosén 2013). Dronene kan dermed bli en potensiell «styrkeaktivator» som gjennom å gi økt tilgang til informasjon kan forplikte FN til å handle. Men økt tilgang til informasjon vil også bety at FN må være mer varsom med å bruke makt. Motangrep må være proporsjonale, og i størst mulig grad må man unngå sivile tap i trefninger med opprørsgrupper. I den forbindelse bør det fremheves at forsiktighetsprinsippet i humanitær rett som foreskriver at alle midler skal tas i bruk for å verifisere et mål innen et angrep og unngå sivile tap også gjelder for FN. MONUSCO er derfor juridisk forpliktet til å anvende dronene for å verifisere mulige mål, hvis dette kan styrke evnen til å beskytte sivile og sikre at makt brukes proporsjonalt i forhold til truslene man står overfor (Rosén 2013). Så selv om FNs hensikt er å bruke dronene til overvåkning og ikke angrepsstøtte, kan humanitær rett i visse situasjoner tvinge MONUSCO til å bruke dem til nettopp dette. Paradoksalt nok er det ikke utenkelig at situasjoner vil oppstå hvor humanitær rett 'trekker' FNs droner inn i kamphandlinger hvor det kan oppstå tvil om hvorvidt dronene brukes til å utvise varsomhet og unngå sivile tap eller om de brukes til taktisk målutpekning. Dette er særlig tilfellet for fredsoperasjoner med aggressive mandater så som MONUSCO.

I mars 2013 fikk MONUSCO et nytt mandat av Sikkerhetsrådet som inkluderte en «angrepsbrigade» med styrker fra Malawi, Tanzania og Sør-Afrika. Sikkerhetsrådet ga MONUSCO, og spesielt angrepsbrigaden, mandat til «å bruke alle nødvendige virkemidler» for å «nøytralisere» og «avvæpne» grupper som kunne utgjøre en trussel mot «staten og sivil sikkerhet» (FNs sikkerhetsråd 2013c: 7–8). Resolusjonen navnga også spesifikt tre grupperinger som FN skulle bekjempe – M23, Patriotic Resistance Front in Ituri (FRPI) og Congolese People's Liberation Army (ALPCU).

FN har måttet takle en vanskelig balansegang mellom passivitet og bruk av makt for å beskytte sivile i øst-Kongo. Det er imidlertid ingen precedens for et så aggressivt og spesifikt mandat som operasjonen nå har og en styrke som bruker makt over tid, gjerne i preventivt øyemed. For mange strider dette mot grunnprinsippene til FNs fredsbevarende operasjoner – de skal være upartiske, kun bruke makt i selvforsvar og som siste utvei, og ha samtykke fra partene i konflikten. FN har nå, etter vårt syn, blitt en stridende part i Kongo (se også Friis & Karlsrud 2013).

Dette har viktige og til dels uoversiktlige konsekvenser. Humanitære aktører er bekymret for at motangrep kan bli rettet mot de mer sårbare delene av den internasjonale tilstedeværelsen i øst-Kongo så som humanitære organisasjoner i og utenfor FN-familien (*IRINNews* 2013). Ifølge FN er det meningen at overvåkningsdronene i Kongo også skal brukes til humanitære formål og støtte humanitære operasjoner, men det kan bli vanskelig å skjelve mellom rollene dronene utfører når de anvendes i for-

bindelse med kamphandlinger. Hvordan vil dette bli tatt imot av humanitære organisasjoner? Selv om det kan være en motvilje mot overvåkningsdroner og man ønsker et skarpt skille mellom militære og humanitære aktører, er de potensielle fordelene som droner kan gi så store at mange organisasjoner vil bli fristet til å ta imot tilbudet.

Dette kan endre den generelle diskursen rundt droner generelt. Droneindustrien har et sterkt ønske om å endre den negative diskursen rundt bruk av droner, assosiert med USAs bruk av droner i «krigen mot terror», og FNs bruk av droner er dermed kjærkommen ammunisjon i møte med kritikere. Det kan påregnes at humanitære organisasjoners bruk av droner vil tas til inntekt for en generell legitimering og ønske om aksept for overvåkningsdroner og andre UAVer (Sandvik 2013: 146; Sandvik & Lohne kommer 2014).

Konklusjoner og anbefalinger

FN forventer at dronene i Kongo vil hjelpe dem til å bedre implementere sitt mandat og beskytte sivile; gjøre FN i stand til å varsle og stoppe angrep; ta opp bevismateriale og generelt sett styrke etterretningskapasiteten og situasjonsbevisstheten til FN. Vi er enige i at dette er muligheter som dronene gir, men vil samtidig advare mot å tro at dronekapasiteten automatisk fører til handling. Dronene vil ikke løse alt – de vil kun gi tilgang til mer informasjon. Samtidig er vi dypt bekymret over den samtidige trenden med å utstyre FNs fredsbevarende operasjoner med fredsoppbyggende («enforcement») mandater. FN er ikke laget for å drive med aktiv krigføring, og de fleste landene som bidrar med styrker på bakken har ikke hatt dette i tankene når de sendte sine tropper. Det er svært sannsynlig at det kommer til å komme sterk motstand fra noen av de tradisjonelle bidragsyterne som Bangladesh, India og Pakistan, også fordi dronene implisitt signaliserer en klassesdeling mellom Vesten som er forkjempere for mer avansert teknologi som hentes fra vestlige land og tradisjonelle bidragsytere fra sør som sender tropper, men ikke har droner.

FN har kroniske problemer med å dele informasjon internt, og dette skal heller ikke undervurderes. Selv om mye god informasjon blir samlet inn, er det usikkert om denne informasjonen blir sendt til riktige adressater og fører til handling. Med det aggressive mandatet i mente er det også grunn til å spørre seg om informasjon som gjelder sivilbefolkningens behov i områder kontrollert av opprørsgrupper blir delt med humanitære organisasjoner når disse gruppene anses som motstandere av MONUSCO.

Vi tror at overvåkningsdroner er et viktig og riktig steg fremover for FN, men det er et sterkt behov for en åpen debatt om implikasjonene av

bruk av droner i fredsbevarende operasjoner og for humanitære formål, inklusiv implikasjoner under humanitær rett. Vi forventer at MONUSCO og FN kommer til å levere en positiv evalueringsrapport om nytten av droner i Kongo, og at kanskje Sør-Sudan (med forbehold om den politiske situasjonen de siste månedene) og Elfenbenskysten så står for tur. Det er sannsynlig at denne rapporten vil ta lite hensyn til humanitære aktørers betenkeligheter om kombinasjonen av droner, angrepsbrigade og et fredsopprettende mandat. Etter hvert som denne debatten tar form håper vi å se mer åpenhet og diskusjon rundt disse temaene – i Norge, blant humanitære aktører og mellom medlemsland i FN.

Litteratur

- ABC News (2013) Rwanda opposes UN drones in eastern Congo. Tilgjengelig på: <http://www.abc.net.au/news/2013-01-09/rwanda-opposes-use-of-drones-by-un-in-eastern-congo/4458330>. Lesedato: 03.02.2014.
- BBC News (2013) DR Congo claims defeat of M23 rebels. Tilgjengelig på: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-24815241>. Lesedato: 05.02.2014.
- Dorn, Walter A. (2011) *Keeping Watch: Monitoring, Technology & Innovation in UN Peace Operations*. Tokyo: United Nations University Press.
- FN (2013) Security Council 6987th Meeting. Force Commanders Dwell on New Technology, Pre-Deployment Training, Inter-Mission Cooperation in Briefing Security Council on Peacekeeping Operations. Tilgjengelig på: <http://www.un.org/News/Press/docs//2013/sc11047.doc.htm>. Lesedato 29.01.2014.
- FNs talsperson (2013a) Highlights of the Noon Briefing. By Martin Nesirky, Spokesperson for Secretary-General Ban Ki-Moon. Tuesday, 3 December 2013. Tilgjengelig på: http://www.un.org/sg/spokesperson/highlights/index.asp?HighD=12/3/2013&d_month=12&d_year=2013. Lesedato 14.01.2013.
- FNs talsperson (2013b) Highlights of the Noon Briefing. By Martin Nesirky, Spokesperson for Secretary-General Ban Ki-Moon. Monday, 5 August 2013. Tilgjengelig på: http://www.un.org/sg/spokesperson/highlights/index.asp?HighD=8/5/2013&d_month=8&d_year=2013. Lesedato 29.01.2014.
- FNs sikkerhetsråd (2006) *S/RES/1706*, 31 August 2006. New York: Forente nasjoner.
- FNs sikkerhetsråd (2009) *S/2009/214*, 23 April 2009. New York: Forente nasjoner.
- FNs sikkerhetsråd (2012) *S/2013/43*. New York: Forente nasjoner.
- FNs sikkerhetsråd (2013a) *S/PV.6987*. New York: Forente nasjoner.
- FNs sikkerhetsråd (2013b) *S/2013/44*. New York: Forente nasjoner.
- FNs sikkerhetsråd (2013c) *S/RES/2098*. New York: Forente nasjoner.
- Fox News (2013) Rwanda president says he has no issue with UN drones in Congo, backs African peacekeepers. Tilgjengelig på: <http://www.foxnews.com/world/2013/01/21/rwanda-president-says-has-no-issue-with-un-drones-in-congo-backs-african/>. Lesedato: 03.02.2014.
- France 24 (2014) Hervé Ladsous, UN Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations. Tilgjengelig på: <http://www.france24.com/en/20131203-interview-herve>

- ladsous-dr-congo-drones-peacekeeping-goma-m23-rebels-rwanda-uganda/. Lese-dato: 27.01.2014.
- Friis, Karsten & John Karlsrud (2013) FN går til krig. *NRK Ytring* 10.05.2012.
- Global Times* (2013) UAV deployment in DRC to cost over \$13 m annually. Tilgjengelig på: <http://www.globaltimes.cn/content/801784.shtml#.UqBTB8TuJqU>. Lesedato 05.12.2013.
- Holt, Victoria & Glyn Taylor (2009) *Protecting Civilians in the Context of UN Peace-keeping Operations: Successes, Setbacks and Remaining Challenges*. New York: United Nations.
- IRINNews* (2013) After North Kivu, UN, DRC forces set sights on Orientale. Tilgjengeligg på: <http://www.irinnews.org/report/99330/after-north-kivu-un-drc-forces-set-sights-on-orientale>. Lesedato: 16.12.2013.
- Karlsrud, John (2014) Peacekeeping 4.0: Harnessing the Potential of Big Data, Social Media and Cyber Technology. I Jan-Frederik Kremer & Benedikt Müller (red.) *Cyber Space and International Relations. Theory, Prospects and Challenges*. Berlin: Springer (141–160).
- Karlsrud, John (kommer 2014) United Nations Mission in Central African Republic and Chad (MINURCAT). I Joachim A. Koops et al. (red.) *Oxford Handbook on United Nations Peacekeeping Operations*. Oxford: Oxford University Press.
- Karlsrud, John & Frederik Rosén (2013) In the Eye of the Beholder? UN and the use of drones to protect civilians. *Stability of Security and Development*, 2(2): 1–10.
- Kemp, Walter, Mark Shaw & Arthur Boutellis (2013) *The Elephant in the Room: How Can Peace Operations Deal with Organized Crime?* New York: International Peace Institute.
- Marks, Joshua (2007) The Pitfalls of Action and Inaction: Civilian Protection in MONUC's Peacekeeping Operations. *African Security Review*, 16(3): 67–80.
- Relief Map Warper (2010) UNOSAT satellite-identified IDP concentrations, road & bridge obstacles in Carrefour, Haiti. Tilgjengelig på: <http://maps.nypl.org/relief/maps/70> Lesedato 03.05.2013.
- Reuters (2013) France to use unarmed U.S.-made drones to hunt al Qaeda in Mali. December 19, 2013. Tilgjengelig på: <http://www.reuters.com/article/2013/12/19/us-mali-france-drones-idUSBRE9BIoVY20131219>. Lesedato: 16.01.2014.
- Rosén, Frederik (2013) Extremely Stealthy and Incredibly Close: Drones, Control and Legal Responsibility. *Journal of Conflict and Security Law*, 18(3): 1–19.
- Sandvik, Kristin B. (2013) The Risks of Technological Innovation. I *World Disasters Report*. Genève: Den internasjonale Røde Kors-komiteen (135–161).
- Sandvik, Kristin B. & Kjersti Lohne (kommer 2014) The Rise of the Humanitarian Drone: Giving Content to an Emerging Concept. *Millennium*.
- Selex ES (2013) *Selex ES to Deliver Unmanned Aerial Surveillance to the United Nations for Peace Keeping*. Tilgjengelig på: <http://www.selex-es.com/-/un-falco>. Lesedato: 05.12.2013.
- Unmanned Vehicles (2012) UNOSAT First UAV Mission for IOM in Haiti. Tilgjengelig på: www.unmannedvehicles.co.uk/uav-news/unosat-first-uav-mission-for-iom-in-haiti/ Lesedato: 03.05.2013.
- Washington Post* (2006) Drone crash in Congo kills 1, injures 2. 03.10.2006.